

SVENSKA
FORNMINNESFÖRENINGENS
TIDSKRIFT.

SJUNDE BANDET.

1:a häftet.

INNEHÅLL:

	Sid.
Svenska Fornminnesföreningens åttonde allmänna möte, i Linköping den 18—20 augusti 1887	1.
GUSTAFSON, GABRIEL, En ny gånggrift i Bohuslän, undersökt och beskrifven. Med 4 fig.	23.
NORDIN, FREDRIK, Fornlemningar i Vestkinde socken på Gotland, på Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens bekostnad undersökta år 1885	33.
BRATE, ERIK, Runskriftens uppkomst och utveckling i Norden enligt senaste undersökningar	50.
BRATE, ERIK, En gotländsk dopfunt i en kyrka på Bornholm	62.
HILDEBRAND, HANS, Vreta kloster. (Efter ett föredrag vid Svenska Fornminnesföreningens allmänna möte den 19 augusti 1887.) Med 1 fig.	68.
EICHHORN, C., Linköpings domkyrkas byggnadshistoria. Kort öfversigt. (Efter ett föredrag vid Svenska Fornminnesföreningens allmänna möte i Linköping den 20 augusti 1887.) Med 5 fig.	75.

En gotländsk dopfunt i en kyrka på Bornholm.

Af

Erik Brate.

Ludv. F. A. Wimmer, Döbefonten i Åkirkeby kirke. Köbenhavn 1887. 4:o.

Den märkliga dopfunt, af hvars långa inskrift och bildliga framställningar prof. Wimmer i denna skrift lemnar en uttömmande undersökning, eger för svenskar ett alldeles särskildt intresse. Ehuru befintlig i Åkirkeby kyrka på Bornholm, har den sitt upphof i ett svenskt landskap. Det konstfulla arbetet är nämligen utfördt af en mästare på Gotland, och funten är förfärdigad af den utmärkta sandstenen på denna ö.

Denna dopfunt finnes visserligen omnämnd på 1600-talet, men först under detta århundrade blef den föremål för någon uppmärksamhet, och gjordes försök att tolka dess inskrift. Denna har till senaste tid gäلت som dansk, men 1879 blef det alldeles samtidigt från tvänne håll dels i största korthet af en svensk forskare, prof. L. F. Löffler i Upsala, dels utförligare af en dansk vetenskapsman, den kände runologen prof. L. F. A. Wimmer i Köpenhamn, påpekadt, att inskriften är affattad på forngutniska, såsom Gotlands språk till reformationstiden kallas. Prof. Löfflers första meddelande offentliggjordes i Nordisk tidskrift för 1879 s. 613 not 2 och 616 anm., och han har nyss i Vitterhets Hist. och Antiqv. Akademiens månadsblad för jan. 1887 återkommit till detta ämne samt dervid påpekat, att prof. C. Säve i Upsala torde vara den förste, som märkt likheten mellan språket i dopfuntens inskrift och forngutniskan.

Sitt första meddelande om, att han antog inskriften vara forngutnisk, publicerade Wimmer i Det philologisk-historiske Samfunds Mindeskrift, Köbenhavn 1879, s. 103 f, men har först i det ofvanskrifna arbetet, som utkom samtidigt med prof. Löfflers senare upp-

sats, fått tillfälle att utförligt motivera den samma. Prof. Wimmer nämner icke i denna skrift något om prof. Löfflers första uppsats, oaktadt han eljest redogör för äldre forskares behandling af dopfuntens inskrift.

Funtens fot prydes af ett människohufvud och tre djurhufvud, hvilkas mellanrum äro ornerade med sammanslingade ormar och växtmotiv. Ett af regelmässig bandflätning smyckadt mellanstycke skiljer foten från skålen. Dennas botten är prydd med bladverk. På dess nästan lodräta sidor bilda 11 pelare, som förbindas af klöfverbladformiga bågar, 11 ungefär lika stora fält, som framställa olika scener ur Kristi lif. Alla dessa pelare äro af olika form. I de upphöjda klöfverbladsbågarna ofvan fälten med de bildliga framställningarna är den långa runinskriften inhuggen, som förklarar bildernas betydelse. Undantagsvis hafva äfven tvänne pelare tagits i anspråk af inskriften. Inskriften är på många ställen nött och otydlig, men Wimmer har genom flera gånger förnyad undersökning, hvars noggranna utförande och beskrifning äro mönstergilla, lyckats på alla ställen fastställa den rätta läsningen.

En kort redogörelse för de bildliga framställningarnas innehåll, den dertill hörande inskriften jemte en öfversättning torde intressera tidskriftens läsare. Åt förklaringen af hvarje fält egnas i regeln en mening i inskriften. Stundom rymmes ej denna mening på infattningen af det fält, till hvilket den hör, utan börjar eller slutar i ett föregående eller efterföljande fält. I inskriftens text utmärkes afslutningen af en mening med ¶, men i öfversättningen föres meningen hel och hållen till det fält, dit den hör. Jag följer häruti Wimmer. I likhet med honom omsätter jag runorna i latinska bokstäfver. Runan þ, som uttalades likt det engelska *th*, bibehålles dock äfven i omskrifningen. Denna omskrifning betecknar ej uttalet, men gifver dock en viss föreställning om detta. Inom [ ] sättes de ställen, der runorna varit synnerligen svåra att läsa. Inom ( ) sättas ord, som behöfva infogas för öfversättningens skull utan att vara uttryckta i texten, förklaringar af den ordagranna öfversättningen och stundom fältens ordningsnummer.

I. Bebådelsen. Engeln Gabriel med strålgloria om hufvudet och en palmqvist i handen helsar jungfru Maria. Inskriften lyder: þita : i^R : santi gabrel : ok : sehþi : santa maria : at han sku Öfversättning: Detta är Sankt Gabriel och (som) sade till Sankt Maria, att hon sku |lle föda (ett) barn.

II. Marias besök hos Elisabet. Inskrift **ldi : barn : fyða : || þita : ir : elizabeþ : ok : maria : ok : hailsas** || Öfversättning: Detta är Elisabet och Maria och (som) helsa (hvarandra).

III. Kristi födelse. Maria hvilar i en säng, vid ändan af hvilken en knäböjande man, utan tvifvel Josef, räcker henne handen. Framför Marias hufvud svänger en engel ofvanifrån ett rökelsekar. Jemte engeln, till höger ofvan sängen, ses krubban och Kristusbarnet med korsgloria och till höger derom stjernan, åttadelad. Högst upp i fältet äro hufvudena af oxen och åsnan framställda. Inskrift: **: hiar : huilis : maria** (detta på pelaren) **sum : han : barn : fydi : skapera : himiz : ok : iorþar : sum os leysti** (de 4 sista runorna på pelarens kapitäl) || Öfversättning: Här hvilar Maria, hvilken födde honom som barn,¹ himmelens och jordens skapare, som förlossade oss.

IV—V. De helga tre konungar komma gående för att bringa offer till Kristus, som bäres af Maria, öfver hvars hufvud den 8-delade stjernan lyser, som har visat konungarne vägen.

Inskrift: (IV) **þita : iru : þair : þrir : kunuðar : [s]um : kristi : giarþu : ofr : u**

(V) **arum : drotni : || hiar : tok : han : uipr : kunuða : ofri : uar drotin** Öfversättning: Detta är de tre konungar, som bragte Kristus, vår herre, offer. Här tog han emot konungarnes offer, vår herre.

VI—VIII. De heliga tre konungarne rida bort efter att hafva framburit sitt offer. I högra handen hålla de grenar, som utlöpa i bladverk. Foten hvilar i stigbygeln och slutar med en nedåtböjd snabel. Alla tre hästarne lyfta venstra frambenet och venstra bakbenet.

Inskriften: (VI) **hiar : riþu : þair : burt : þrir : kunuðar :**

(VII) **siþan þair : ofrat : h[af]a : orum drotni guþi** || (sista runan på kapitälet.)

(VIII) : **þair : þet : hiar : fram : s[ah]u : || ioþar : toku** Öfversättning: Här redo de bort, de tre konungarne, sedan de hafva offrat till vår herre Gud. (VIII) De förutsågo det här (mottogo här engelns uppenbarelse).

IX. Hudflängningen. Kristus, med klufvet skägg och dubbelstrimor i glorian, står med naken öfverkropp, bunden vid en ofvan till treklufven påle, och hudflänges af två bödlar, klädda i rustningar. Inskrift **uarn : drotin : ok : be[rþ]u : h[a]n : uip[r t]ri : ok : getu** || Öfver-

¹ Prof. Löffler, Vitterh. Hist. och Antiq. Akademiens månadsblad 1887, jan. s. 1, föreslår att öfversätta **sum han barn fydi** med »hvarst hon födde ett barn».

sättning: Judarne togo | vår herre och hudflängde honom vid pålen och vaktade honom.

X. Kristus föres bunden bort af två krigare, klädda i samma rustning som bödlarne i förra fältet; den främste vänder hufvudet om mot Kristus. Inskrift **siþan : ladu : þair : han : burt : þiaþan : bundin** || Öfversättning: Sedan ledde de honom bort derifrån bunden.

XI. Korsfästelsen. En man leder Kristus till korset, på hvars andra sida bödeln står med hammare och spikar, färdig att korsfästa honom. Inskrift **ok : nehldu : hiar : iopar : iesus : a krus : || si : fram : a þita** || (på pelaren). **sihrafr : [m]ester[i :]** Öfversättning: och här fastnaglade judarne Jesus på korset. Se fram på detta. Mäster Sighrafr.

Att inskriften är forngutnisk, visa många af dess språkformer, som äro egendomliga för forngutniskan. Sådana äro t. ex. **han** »hon», **fyþa** »föda», **orum** dat. sg. af poss. pron. »vår», **ladu** »ledde».

Bestämmandet af inskriftens ålder sker genom en jämförelse med andra forngutniska språkminnesmärken och runurkunder. Af dessa intager Gotlandslagen jemte Guta saga det främsta rummet. Handskriften till denna urkund tillhör midten af 1300-talet, men är naturligen afskrift af en ännu äldre handskrift. Af stor vikt är den forngutniska runkalendern, emedan den är daterad 1328. Genom jämförelse med denna urkund är det möjligt att ungefärligen bestämma åldern af de öfriga odaterade. Handskriften till denna runkalender hade funnits i ett bibliotek på Jutland, innan den slutligen kom i den danske fornforskaren O. Worms händer. Denne antog, att kalendern var skriven i Jutland och offentliggjorde den första gången 1626 under namnet *Fasti danici*. Sedan har handskriften förkommit, och Worms text måste nu ersätta originalet. Det är i synnerhet två egenheter i dopfuntens inskrift, som med bestämdhet utvisa en högre ålder än runkalenderns från 1328. Enligt den gamla regeln för runskriften brukas enkelt tecken för fördubbling af medljuds-tecken inuti ord; sålunda har funtens inskrift t. ex. **þita, getu, fydi, ladu, gettu, fyddi, laddu**. Ännu kraftigare bevis för ålderdomlighet ligger deruti, att funtens inskrift brukar de runor, **ᚱ**, **ᚦ**, som i texten återgifvits med resp. **r**, **f** efter den gamla regeln för deras användande, att **ᚱ**, **r** betecknar ursprungligt r-ljud, **ᚦ**, **f** ett r-ljud, som uppkommit af klingande s-ljud. Runkalendern och Gotlandslagen känna deremot blott ett tecken för **r**. I den äldsta säkert daterade gotländska runinskriften

på en sten från Vallstena med årtalet 1326 finnes likaledes blott $\mathfrak{R}$ som tecken för r-ljud. Detta är ock fallet med de yngre inskrifterna i allmänhet, och om någon gång runan $\mathfrak{A}$ i dem förekommer, visar dess oriktiga användning, att den gamla regeln ej vidare gällde. Iakttagandet af denna gamla regel är alltså ett starkt bevis för funtens högre ålder. En konsthistorisk pröfning af funtens utsirning gör sannolikt, att den är utförd mellan 1250 och 1300 och efter öfvervägande af alla bestämningsgrunder, som förefinnas i språk och skrift, har Wimmer som nämndt närmare bestämt tidpunkten till omkring 1280, alltså omkring 50 år före runkalendern af 1328 och omkring 70 år före den gamla handskriften af Gutalag och Gutasaga.

Den på funten brukade runraden är den stungna eller punkterade, som utvidgats af runraden med 16 runor till likhet med latinska alfabetet. Det är dock ett äldre stadium af den stungna runraden än den i runkalendern från 1328 begagnade runraden. Tecken för æ och ö fattas, därför att forngutniska språket saknade dessa ljud. En eljest okänd egenhet för funtens inskrift är den med $\tilde{n}$ återgifna runan för ljudförbindelsen *ng*. Denna runa är runan $\mathfrak{V}$ försedd med en punkt, der kännestreckets utgång från stafven. Äfven runan $\mathfrak{t}$, $\mathfrak{n}$, förekommer flera gånger med en punkt, der kännestreckets träffar hufvudstafven, utan att dock denna afvikelse synes hafva någon särskild betydelse.

Upphofsmannen till funten nämner sig i inskriften »mäster Sighrafr». I Sproge på södra Gotland finnes en runsten, sirad med många prydnader, hvars vittrade inskrift börjar: »Sighraifr gjorde, Johan lät göra . . .». Wimmer framkastar den möjligheten, att denna runsten är ett verk af samme mästare, för hvilken förmodan, utom namnligheten och utsirningarna, den omständigheten talar, att denna runsten likt funten är af sandsten, hvaremot de gotländska runstenarna i allmänhet äro af kalksten. Då sandstenen blott förekommer på vestra kusten af södra Gotland i socknarne Gröttlingbo, Fide, Öja, Vamlingbo och Sundre torde dermed mästarens hemort vara bestämd. Sandstensbrotten vid Burgsviks hamn i Öja socken antagas vara de äldsta. De få afvikelser från det forngutniska normalspråket, som dopfuntens inskrift visar, torde sålunda tillhöra denna trakts forna munart. Dessa afvikelser äro **leysti**, **burt**, **piapan**, som i Gotlandslagens beteckning heta **loysti**, **bort**, **pepan**. Ett motstycke till **leysti** för **loysti** visar runinskriften

L. 1786, granskad af C. Säve 1844, upptagen i Säves Gotlands Runinskrifter n:r 165, uti ristningen **hosfreu** »hustru». Denna inskrift är från Gröttlingbo socken, den nordligaste i sandstensområdet. Inskriften Säve n:r 168 vid Öja kyrka har namnet **euþar**, hvares uttal jag dock ej känner. Namnet »Öja», hvares beteckning vore upplysande för frågan, är i denna inskrift otydligt. I en annan inskrift på samma ställe, Säve n:r 169, synes namnet Öja tecknas **aüu**. Dessa beteckningar synas vara likartade med dopfuntens beteckning *ey* af diftongen, vare sig att uttalet öfverensstämt med Gotlandslagens *oy* eller derifrån afvikit. Konsul C. J. Bäckström i Burgsvik har benäget meddelat mig en af en med dialekten på sydligaste Gotland förtrogen person upprättad ordförteckning. Af denna framgår, att forngutniska *oy* i sandstensområdets nuvarande dialekt motsvaras af *áj*. Det är därför möjligt, att de anförda runristningarna **ey**, **eu** blott äro en egendomlig beteckning för ljudet *áj*, hvilken beteckning då vore inskränkt till denna trakt. Men det är ej heller osannolikt, att det äldre *öy*, hvaraf forngutniskt *oy* troligen uppstått, hållit sig längre i denna trakt än i öfriga delar af Gotland, och att detta *öy* afses med ristningarna **ey**, **eu**.

Jemte inskriften på dopfunten från Åkirkeby behandlar prof. Wimmer i sin skrift några andra ämnen, som stå i sammanhang dermed. Inledningsvis meddelas utvägarna att bestämma åldern af runinskrifter med särskild hänsyn till Danmark och Bornholm. På olika punkter af Åkirkeby-funtens behandling redogöres för danska dopfuntar med runinskrift, sandstensdopfuntens i Bjersjö i Skåne, hvares bildliga framställningar påminna om Åkirkeby-funtens, men som visas vara skåniskt arbete på grund af de språkformer ur modersmålet, som stenhuggaren låtit inflyta i den på latin affattade och med latinska bokstäfver skrifna inskriften, och för den forngutniska runkalendern af år 1328, hvares vigt för bedömande af Åkirkeby-funtens ålder ofvan framhållits.